

ПРИЛОГ ПОЗНАВАЊУ ЖИВОТА И РАДА СТЕФАНА ЖИВКОВИЋА ТЕЛЕМАКА²

У раду се дају најновији подаци о животу и преводилачком раду Стефана Живковића, који је 1814. године у Бечу објавио роман *Прикљученија Телемака*. Посебна пажња посвећена је односу Стефана Живковића са Вуком Караџићем и другим знаменитим личностима прве половине XIX века, међу којима су били: Јернеј Копитар, Сима Милутиновић Сарајлија и Лукијан Мушицки. Рад је имао за циљ да укаже и на често мешање личности и дела Стефана Живковића Телемака са личношћу Стефана Живковића Нишлије у досадашњој литератури.

Кључне речи: Стефан Живковић Телемак, Вук Караџић, Јернеј Копитар, Сима Милутиновић Сарајлија, Лукијан Мушицки, Стефан Живковић Нишлија, српски књижевни језик, преводилачка књижевност

1. Увод

Стефан Живковић родио се у Черевиху код Новог Сада 1780, а умро у Кишињеви, у Молдавији 1831. године.³ Он је 1814. године у Бечу објавио роман: *Прикљученија Телемака сина Улисева*. Фенеломом, Архиепископом Камбрејским, списана. С' Францускога преведена Стефаном Живковичем. Част Перва. У Вијени, 1814, стр. XVI + 275. Част втора 276–602 + [28] по коме је, иако рођени Сремац, добио надимак Телемак. Ради се, иначе, о преводу са француског језика на тадашњи српски језик рома-

¹ irena.cvetkovic.teofilovic@filfak.ni.ac.rs

² Рад је урађен у оквиру пројекта 178001: *Историја српског језика*, који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

³ Подаци о години Живковићевог рођења нису сасвим прецизни. Тако К. Георгијевић закључује да је Живковић рођен највероватније 1780, док Р. Ковијанић, на основу податка да је уписан на лицеј у Братислави 1799. са осамнаест година, закључује да је рођен 1781. године (ГЕОРГИЈЕВИЋ 1955: 21; КОВИЈАНИЋ 1955: 175). Будући да је Живковић лицеј уписао на јесен, могуће је да је до краја 1799. напунио деветнаест година, тако да је 1780. ипак највероватнија година његовог рођења.

на *Les Aventures de Thélémaque, fils d'Ulysse* познатог француског писца Фенелона из 1699. године.⁴

1.1. Интересовање за личност и дело Стефана Живковића Телемака изузетно је јако педесетих година XX века. Из 1955. године потичу три студије које се исцрпно баве Живковићевим животом, школовањем и односима са Вуком Караџићем⁵ (ГЕОРГИЈЕВИЋ 1955; РИСТИЋ 1955; КОВИЈАНИЋ 1955).

1.2. У Вуковој заоставштини пронађена је и веома кратка и непотпуна⁶ *Записка о жизни Степана Василевича Живковича*, коју је Вук Караџић написао према жељи А. А. Скаљковског, руског писца, историчара и архивисте, Живковићевог зета (ИСТОРИЈСКИ СПИСИ I 1969: 231–232).

1.3. Тек у новије време јавља се обновљено интересовање за Живковићеву личност и преводилачки рад (КРСТИЋ 1999: 157–187), а нарочито за језик (МЛАДЕНОВИЋ 2008; ЦВЕТКОВИЋ ТЕОФИЛОВИЋ 2011; ЦВЕТКОВИЋ ТЕОФИЛОВИЋ 2013).

1.4. Основни циљ овога рада јесте ревидирање постојећих и изношење неких нових чињеница, како би се у потпуности осветлио живот и рад Стефана Живковића Телемака – значајне историјске и литерарне појаве прве половине XIX века.

2. Живот и књижевни рад

2.1. Познато је да је Стефан Живковић нижу гимназију учио у Новом Саду, да је 1799. године уписан на лицеј у Пожуну (Братислави) и да је по свршеном лицеју прешао у братиславску академију, где се 1802/3. уписао на другу годину права (КОВИЈАНИЋ 1955: 175–177). Живковић је у Братислави, највероватније, учио и савладао француски језик, иако му то није био обавезни предмет, будући да је у то време у

⁴ Фототипско издање првог дела романа паралелно са транскрибованим текстом и речником мање познатих речи објављено је крајем 2015. године (ЖИВКОВИЋ 2015).

⁵ У вези са односом са Вуком доста података пружа и монографија о животу и раду Вука Стефановића Караџића Љ. Стојановића, која се у великој мери ослањала на Вукову *Преписку* (СТОЈАНОВИЋ 1987: 14–15, 31–32, 51–55, 125, 180–181, 609–610).

⁶ Р. Самарџић у свом коментару овај кратак спис назива „крњим житијем“ (ИСТОРИЈСКИ СПИСИ I 1969: 488).

Братислави владало велико одушевљење за учењем француског језика (КОВИЈАНИЋ 1955: 177).

2.2. Наредних година, тј. 1804, 1805. и 1806, Живковић студира медицину у Бечу. Ту га затиче 1806. године и Прота Матија Ненадовић, који о сусрету са Живковићем бележи следеће:

„Кад је мене Карађорђе по делу народњем послао у Беч, ја се упознам са Стефаном Живковићем (који је превео на српски *Телемака*). Позовем га да дође са мном у Србију. Стефан каже: 'Имам само, вели, јоште по године да учим да свршим науке, и диплому добијем, пак ћу прећи.' – Ја му кажем: 'Прођи се, брате, врага и диплома и више учења; нама је нужда и невоља за учене људе, и то што си научио нама ће бити засад доста, а дипломе може бити да ћеш са сабљом у руци добити, како је код нас.' И он послуша и пређе. То је други родољуб за Богом...“ (НЕНАДОВИЋ 1969: 219).⁷

2.3. Тако је Живковић прешао у Србију 1806. године, када се у Србији већ распламсао Први српски устанак, и убрзо постао писар у Совјету, а 1808. године и први секретар. Пре него што је постао секретар послат је на планину Рудник да надгледа рудокопњу која се тамо развила за потребе рата.⁸ Због учешћа на тајном састанку у селу Голубињу ради измирења са Турцима заједно са руским агентом Родофиникином и митрополитом Леонтијем, већ крајем 1808. истеран је из службе (РИСТИЋ 1955: 3). Убрзо после тога 1809. године, замеривши се Карађорђу, заједно са Родофиникином и Леонтијем одлази у Влашку и борави у Краљеву (Крајови) (ПС 1969: 72–73).⁹

2.4. У Србију се Живковић враћа поново у пролеће 1810. године и борави у руским логорима око Неготина и на дунавској обали, да би почетком 1811. био у Београду и бавио се обезбеђивањем хране за руску војску све до 1812. године.¹⁰ У то време Живковић се оженио Савком,

⁷ В. о овоме и код Вука у тексту: *Правителствујућий Совѣтъ Сербскій* (ПС 1969: 57).

⁸ Уп. стихове из *Србијанке* С. М. Сарајлије: Живковића, Протом доведена | Из бечкога универзитета, | Простивша се с музам' и Парнасом, | И у совјет већ стављена писцем, | Одредише старатељем бити | Рудокопства у старом Руднику; | Набавио и мајсторе нужне | Из Њемачке, и остале ствари, | пак отпоче ископават рудо | Млогог сребра, и претапат чисто, | И највише да б' им накопио га | то би ш њиме, што и с пиљци старче... (МИЛУТИНОВИЋ 2008: 286).

⁹ О овом периоду Живковићевог живота, као и о бекству из Србије 1809. године, има доста података и у књизи: САВИЋ 1988: 394, 399, 579, 618.

¹⁰ Изгледа да није тачан Баталакин податак о томе да је Живковић дошао у Београд крајем октобра 1810. године, на који се позива Георгијевић (1955: 24, ф. 2). А. П. Зас из Крајеве 26. 12. 1810, односно 7. 1. 1811, пише Карађорђу да шаље свог изасланика, који

Вуковом сестром од стрица (СТОЈАНОВИЋ 1987: 14). По свему судећи, Стефан Живковић Телемак није могао почетком 1811. године бити бачен у београдски затвор у време Карађорђевог обрачуна са опозицијом, као што тврди Р. Љушић (ЉУШИЋ 2005: 354).¹¹

Док је боравио по руским логорима око Неготина и на дунавској обали, читао је роман *Les Aventures de Thélémaque, fils d'Ulysse* француског писца Фенелона из 1699. године, који је купио у Краљеву (Крајови) 1809. године. О томе Живковић пише:

„У Краљву надџем случайно едно парџско изданіе Телемаковѣи прикљученія, и купим. Путуютьи я онда туда понесем тога Телемака са собом, коєга читаютьи проводіо сам кадшто време по войсци, и по логори у малой Валахиї, около Дунава у Сербїи и у Крайни“ (ПОСВЕТА 1814: V).

Превод је започео на наговор једног од устаника¹² који је записивао оно што је Живковић казивао. Како се превод допао не само записивачу већ и другима који су све слушали, „тим поводом“ преведена је „мало-помало“ цела књига (ПОСВЕТА 1814: V–VI).

2.5. После слома Првог српског устанка Живковић са Вуком Караџићем и Савком одлази у Беч, где су стигли крајем октобра 1813. године (СТОЈАНОВИЋ 1987: 14–15). Ту су се упознали са Димитријем Давидовићем и Димитријем Фрушићем, као и Јернејем Копитарем (РИСТИЋ 1955: 4). Стефан Живковић је у Беч донео готов превод Фенелоновог романа и предао га у штампу крајем 1813, а роман је изашао из штампе

ће припремити долазак руске војске у Београд. Ту се помиње секретар Живковић, који заједно са овим изаслаником и Лазаром Војиновићем полази за Београд „за приготвити провијант и фураж потребни за два баталиона, који морају онде пребивати“ (САВИЋ 1988: 842).

¹¹ Исте чињенице везује исправно за Стефана Живковића Нишлију Р. Костић (КОСТИЋ 2004: 76). Р. Костић, међутим, погрешно Стефану Живковићу Нишлији приписује учешће на тајном састанку у Голубињу (КОСТИЋ 2004: 73).

¹² М. Витезовић сумња да је тај устаник управо Вук Караџић, који је 1811. године боравио у Крајини као кладовски цариник (ВИТЕЗОВИЋ 2015: 102, 223). Стефан Живковић се у Србију вратио, међутим, у мају 1810. године и „бавио се по логорима“ (РИСТИЋ 1955: 4). Да је превођење романа почело пре доласка Вуковог у Кладово, а да је са преводом Вук, свакако, био упознат, сведочи и следећи одломак из писма Стефана Живковића Вуку Караџићу које му је упутио 6. 8. 1811. године из Брзе Паланке, жалећи што читаво њихово друштво које помиње није на окупу ради шале, весеља, али и кориснијих ствари: „Осимџ еднога Телемаха други при себи књига неимамџ. Нџга читали бы, преводили бы; ако небџ хотео лепимџ начиномџ ѣ добримџ мы бы га ѣ силомџ у ове Србе привикавали“ (ПРЕПИСКА I 1988: 146). Опаска да „не треба много проициџливости да би се утврдило како је језик превода Вуков“ (ВИТЕЗОВИЋ 2015: 102), такође не стоји, што се може видети и из опсежних истраживања о језику романа у раду ЦВЕТКОВИЋ ТЕОФИЛОВИЋ 2011.

почетком јула 1814. године (МЛАДЕНОВИЋ 2008: 317).

2.6. По казивању самог Живковића, са Фенелоновим романом сусрео се још у младости када је из ове књиге учио француски језик и тада је већ пожелео да је види преведену (ОБЈАВЛЕНИЈЕ 28. XII 1813). Жељу да се овај роман преведе имали су и други писци, Живковићеви претходници у том смислу, као нпр. Доситеј Обрадовић, А. Стојковић или Глигорије Трлајић (КРСТИЋ 1999: 160). До нас је, ипак, дошао само Живковићев превод, који је настајао постепено, у периоду од четири године.¹³ Објављујући тако свој превод у Бечу 1814. године, Живковић је стекао велику славу међу Србима, што доказује чињеница да је по главном јунаку романа Телемаху, добио надимак Телемак. Он се овим преводом уврстио у ред српских писаца изузетно заинтересованих за француску књижевност и културу на почетку XIX века.¹⁴

2.7. Маја или јуна 1815. године Живковић је био у Шишатовцу, о чему пише Вук у писму Копитару од 28. 6. 1815, говорећи му о њиховим заједничким путовањима по фрушкогорским манастирима (ПРЕПИСКА I 1988: 242–243). Одатле Живковић одлази поново у Беч ради штампања своје друге књиге: *Благодѣтелна муза или чувствованія и мысли къ образованію сердца, и къ украшенію душе*, у Бечу 1815. године (ГЕОРГИЈЕВИЋ 1955: 42).¹⁵

Изгледа да је Живковић у Шишатовцу заједно са Вуком боравио и у пролеће 1816. године (ПРЕПИСКА I 1988: 289–290). У то време Мушицки му је посветио и оду (МУШИЦКИ 2005: 71–73).

2.8. У лето 1816. прешао је у Србију и трговао дрвима, храном и ракијом (ГЕОРГИЈЕВИЋ 1955: 27). Већ тада је размишљао о одласку и чекао је пасош, иако хвали тадашње прилике у Србији, али није ту рођен и не може се навикнути (ПРЕПИСКА I 1988: 323–324).

Међутим, маја 1817. године још увек је у Шапцу, када се сусрео са Мушицким, спреман за одлазак у Букурешт (ПРЕПИСКА I 1988:

¹³ То је било између 1809. и 1813. године, док је боравио међу српским устанцима (МЛАДЕНОВИЋ 2008: 320).

¹⁴ О великој заинтересованости Срба за француски језик и културу крајем XVIII и у првој половини XIX века в. КРСТИЋ 1999: 8–45.

¹⁵ Осим ова два већа дела, која су преводи, Живковић је 1814. године испевао и једну песму коју је први пут објавио Б. Маринковић под називом: *Сербскія муза на Торжественное Пришествіе Его И. В. Александра Павловича Самодержца Всероссийскаго въ Вѣну 25-Септемврія Стефаномъ Живковичемъ бывшимъ Секретаромъ Сербскаго Совѣта* (МАРИНКОВИЋ 1958: 131–132), тако да његов рад није само преводилачки, како се до скоро мислило (уп. РИСТИЋ 1955: 13), а изгледа да се бавио помало и књижевном критиком, о чему ће бити речи у т. 3.4.

459–460). Преводацац Фенелоновог романа, књиге у којој се износи узор просвећеног владоаца, „није се могао помирити са Милошевом самовољом“ (РИСТИЋ 1955: 5–6). Свакако су политички разлози у великој мери утицали да Живковић напусти Србију. Димитрије Фрушић пише Вуку Караџићу 20. 9. 1817. године о писму које је Живковић оставио кнезу Милошу непосредно пре свог одласка у Букурешт:

„Да вишь чуда. Милошъ Вла Бегу по преповеданиу Шпирте овога писао, да истера Живков. Телем. изъ Валахіе. Живковић после свога отласка дао є предати Милошу писмо, и изгрдіо га, вели и испребацьвао му кое шта, већ да горе и люће, и зарь истинніе ніе му могло рећесе.

Кадъ му є Секретаръ на Живков. и онако огорченъ, искренно све протолковао, каже Шпирта у вретенъ да є скакао; и кадъ є дошло на речъ: 'да подла тако Милошева душа ніе вредна балегу са се скинути, съ коіомъ се обложіо крвь Гьордья проливши' заверіо се Милошъ 50 кеса потрошити докъ га или увати или замами на прилику, гди ће му се осветити, не манѣ но главомъ и срамотомъ“ (ПРЕПИСКА I 1988, 507).

2.9. У Букурешт је Живковић путовао преко Видина, где се срео са Симом Милутиновићем Сарајлијом. Како се испоставило, Живковић је ту свратио због посла са Јаном Розумировићем, трговцем. Како је читаво друштво код Сарајлије говорило и о политичким стварима, Живковић је по доласку у Букурешт одмах ухапшен, али је убрзо био пуштен јер је аустријски дипломатски агент Флајшхакл, коме је Живковић био предат као аустријски држављанин, прозрео да иза целе ствари стоје кнез Милош и његови агенти (ГЕОРГИЈЕВИЋ 1955: 29–20; ИВИЋ 1932: 23–24).

2.10. У Влашкој Живковић, међутим, није нашао жељену срећу и мир. Изневерена очекивања, „бѣдность даже до недоумѣнія“ (ПРЕПИСКА I 1988, 634), претворила су се у огорчење према Милошу, па и према српском народу. Стефан Живковић пише Вуку из Букурешта 30. 10. 1818. године:

„Толікое онде сада глупость, варварство и тиранство возрастло изъ нѣдра онога простога необразованнога народа“ (ПРЕПИСКА I 1988: 634).

„За Милоша Обренов. што пишете све є истина. Чудовище є отъ Тиранна, у нѣму имамо другу пробу да отъ проста човека неможе ретко что добро изићи. – Дакле є воспытаніе најглавнїя стварь у царству животиня. Есамъ ли я Серблѣ све вообщє познао оставлямъ вама на разсужденіе“ (ПРЕПИСКА I 1988, 635).

2.11. Изгледа да се Живковић умешао у политичке догађаје који су избили у Влашкој и Моладавији 1821. године и у тим догађајима некако поправио своје материјално стање (РИСТИЋ 1955: 6–7). Ристић о Живковићу

као учеснику тих догађаја каже: „Из овога се добија слика о карактеру и природи Живковића као човека који се брзо и лако загрева и улази у авантуре, који воли промене и игра неку политичку улогу“ (РИСТИЋ 1955: 8).

2.12. Живковић се 1822. и 1823. налази у Кишињеву, одакле 1823. године јавља Вуку о судбини његовог превода *Новог завјета* (ГЕОРГИЈЕВИЋ 1955: 33), о чему ће више речи бити у т. 3.4.

Живковић је био и у Одеси, бар тако пише Вуку у писму од 18. 5. 1823. године, одакле му се, изгледа, јављао описујући свој живот у Кишињеву, али то писмо из Одесе није сачувано (ПРЕПИСКА II 1988: 204).

Према Љ. Церовићу (CEROVIĆ 1997),¹⁶ Стефан Живковић, „књижевник“ био је у Кишињеву код А. С. Пушкина¹⁷ и упознао га са делима Вука Караџића.

Кнез Милош га је и даље прогонио и тражио је од руских власти да га заједно са Стефаном Живковићем Нишлијом удаље што више из Бесарабије у унутрашњост Русије, али је гроф Воронцов¹⁸ после овога Телемаку доделио службу колешког асесора, чин у коме је био до краја живота (РИСТИЋ 1955: 8; ГЕОРГИЈЕВИЋ 1955: 34).

2.13. Као руски чиновник за време руско-турског рата 1828–1829. године био је у Галцу, као и у главној руској команди код грофа Дибича под Шуменом (РИСТИЋ 1955: 8; ПРЕПИСКА IV 1988: 216). У Једрену се тешко разболео и вратио се у Кишињев, где је умро јануара 1831. године (ПРЕПИСКА IV 1988: 448). Убрзо је после њега умрла и његова жена Савка, а о његово двоје деце, Филипу и Софији, изгледа да је бринуо његов имењак и презимењак Стефан Живковић Нишлија (РИСТИЋ 1955: 9). Софија се касније удала за руског историчара Скаљковског.¹⁹ Ристић наводи да се о њој даље ништа не зна (РИСТИЋ 1955: 9).

2.14. Захваљујући срећној околности што се Софија удала за Руса А. А. Скаљковског, ипак се о њој, а самим тим и о Живковићевим по-

¹⁶ У чланку који смо користили овом приликом Љ. Церовић наводи и низ нетачних информација, као нпр. да је Стефан Живковић Нишлија, а не Телемак, био у преписци са Вуком Караџићем, па се чак наводи и писмо које је и овде спомињано од 18. 5. 1823. године (CEROVIĆ 1997).

¹⁷ Познато је да је Пушкин три године боравио у Кишињеву и годину дана у Одеси (од 1820. до 1824).

¹⁸ Код истог овог грофа 1828. године почеће да ради А. А. Скаљковски, који се касније оженио Живковићевом ћерком Софијом (ДОММЕС 2006: 7).

¹⁹ Према његовој жељи настала је Вукова кратка белешка о животу Стефана Живковића Телемака (ИСТОРИЈСКИ СПИСИ I 1969: 231–232).

томцима, данас нешто више зна. Иако у самим изворима до којих смо дошли има пуно грешака,²⁰ издвојићемо неке интересантне податке. За Софију се тако наводи да је имала јако леп глас који је школовала и да се бавила благотворним радом. У браку са познатим мужем историчарем и архивистом Скаљковским имала је много деце, али су нека рано умрла.

Највише пажње привлаче од синова Константин, а од кћери Олга. Константин је о себи говорио да је био инжењер, чиновник, геолог, статистичар, предавач, путник, истраживач Кине, позоришни критичар, радник на железници (ДОММЕС 2006: 12). Марина Домес наводи да се Константин активно бавио журналистиком и да га је красио изузетан литерарни таленат и смелост да се супротстави противницима (ДОММЕС 2006: 14). Олга је, међутим, наследила од своје мајке Софије леп глас и била често у друштву Мусоргског, Римског-Корсакова, Достојевског, Тургењева и многих других (ДОММЕС 2006: 19).

3. Стефан Живковић као претходник и савременик Вука Караџића

3.1. Када је дошло до познанства Стефана Живковића са Вуком, није познато, али, као што је већ речено, Стефан Живковић је био Вуков зет јер се 1811. године оженио Вуковом сестром од стрица, Савком, ћерком Николе Тодоровића Чаркације из Шапца (СТОЈАНОВИЋ 1987: 14; ИСТОРИЈСКИ Списи I 1969: 232). Од тада су почели и њихови међусобни ближи контакти и пријатељство. У периоду од 1811. до 1821. године водила се међу њима и врло жива преписка.²¹ Интересантан је податак да су у писмима Вук и Стефан Живковић размењивали мишљења о политичким и књижевним приликама онога доба, али не и језичким (в. ПРЕПИСКА I 1988: 204, 403, 635; ПРЕПИСКА II 1988: 103).

3.2. Познато је и да су Стефан Живковић, Савка и Вук дошли заједно у Беч крајем октобра 1813, где су и живели заједно, све до Вуковог наглог напуштања Беча, марта 1814. године (СТОЈАНОВИЋ 1987: 14, 15, 31, 50).

Тако су истовремено 1814. године штампали своја прва дела: С. Живковић роман *Прикљученија Телемака* а Вук Караџић *Пјеснарицу*.

²⁰ Тако се нпр. наводи да је Софија рођена 1825. године (ДОММЕС 2006: 9), док је сам Живковић помиње у писму Вуку од 18. 5. 1823. године (ПРЕПИСКА II 1988: 205).

²¹ У периоду од 1811. до 1821. сачувано је 14 писама, од којих је тринаест упутио Стефан Живковић Вуку (ПРЕПИСКА I 1988: 146, 152, 153, 157, 167–168, 203–205, 263–264, 322–324, 402–403, 598–599, 634–636, 704–705, 725–726, 822–824).

О њиховом међусобном поверењу говори и писмо које је Вук упутио Копитару 18. 5. 1814. године и у коме, говорећи о штампању *Пјеснице* у сопственом одсуству, каже:

„А што се тиче трошка за печатање и за виленпапир то, ако нетје Г: Живковић платити, а ћу Вам сигурно послати... али мислим да ће Г. Живковић платити; а ја ћу њему ласно вратити“ (ПРЕПИСКА I 1988: 175).

3.3. На захлађење односа између Стефана Живковића и Вука Карачића дошло је, по свему судећи, из два разлога. Вук никада није престао да потражује својих 50 дуката које је позајмио Стефану Живковићу 1812. године и које му Стефан Живковић никада није вратио.²² Свој новац безуспешно је Вук потраживао и после Живковићеве смрти.²³

3.4. На коначни раскид односа двају рођака и пријатеља, свакако је, међутим, утицала вест о Живковићевој умешаности у поправљање Вуковог превода *Новог завјета*.²⁴ Наиме, Вук је написао Живковићу последње своје писмо 24. 7. 1822. као одговор на Живковићево писмо из 1820. године (ПРЕПИСКА I 1988: 822–823) у коме му јавља да је Каулиција пропао и да није могао да узме новац од њега на име Живковићевог дуга. Вук мисли да Стефан сада добро живи и нада се да му врати позајмљени новац и пошаље бар стотину дуката преко (ПРЕПИСКА II 1988: 102). Живковић Вуку шаље одговор 18. 5. 1823, где му, осим тога што нема да врати новац, јавља о судбини његовог превода *Новог завјета*:

„На кратко Вамъ являемъ да превод Евагглія и Апостолски дѣянїя на нашъ езикъ, о комъ сте се Вы подвизали, ние нашао среће у Россїи, а то нове или Ваше ортографіе ради. Препорученое было Г. Стојковићу као извѣстномъ писателю у Руссїи да онъ оно поправи, а онъ е казао да га воли изънова превести по свомъ начину него ‘га поправляти. И тако е ономадъ изъ Ки-

²² С. Живковић пише Вуку 1820. године, напомињући да осећа захлађење пређашњих односа, правда се што нема новац да врати, па чак предлаже да Вук узме од Каулиције новац који је добио од продаје његових књига (ПРЕПИСКА I 1988: 823). Вук у ствари, не верује Живковићу. У писму Марији Тирки из 1821. године Вук пише: „За нашега Стефана Живковича чуо сам, да се са Савком по Бесарабији вози на 4 коња (помогао се у влашкој буни)“ (ПРЕПИСКА I 1988: 1006).

²³ После Живковићеве смрти Вук пише М. Обреновићу 14. 8. 1831. о Живковићевом дугу, као и тудору деце тада покојног Живковића Јакову Николајевичу Радичу у Кишињев I. 3. 1832. и шаље облигацију на име дуга (ПРЕПИСКА IV 1988: 462–463. и 615–616).

²⁴ Познато је да је Вуков превод *Новога завјета* двадесет и седам година лежао у рукопису. Ово је за Вука била веома болна и важна тема јер је почео да пише и историју овога превода која је остала недовршена (СТОЈАНОВИЋ 1987: 601). У тој историји, по свему судећи, било би места и за Живковића. О реконструкцији историје Вуковог превода *Новог завјета* в. СТОЈАНОВИЋ 1987: 601–623.

шинова отишао у С. Петерб. да преводи и печата“ (ПРЕПИСКА II 1988: 205).²⁵

У то време Вук није ништа знао о судбини свог превода *Новог зајета* и чекао је одговор од Одбора Руског библијског друштва да ли су црквене власти у Србији одобриле његов превод за штампу. Тек 30. 10. 1823. године Василиј Попов званично обавештава Вука да је Руско библијско друштво превод *Новога зајета* дало на преглед митрополиту Леонтију и „неким другим ученим личностима Србима духовног и световног звања“ који су проценили да је превод „неисправан“ и „недоличан“ и да је његово поправљање немогуће (ПРЕПИСКА II 1988: 303). У међувремену, Вук се већ жалио Копитару у писму од 17. 9. 1823. године:

„За Стојковића ја велим да не пишем никоме. Шишк. ће прије бити с њиове стране, него с моје; а и другоме коме да пишем не ће помоћи ништа. Кад и од будалаштине не могу са свим одвратити, не треба да и сметам у њој... Кад Телемак вели, да је (6. маија) отишао да преводи и *штампа*, ваља да ће скоро бити готово. То ће бити *Славено-Сербскије* од Физике његове и Аристиде и Нагалије. Шта им драго. Може бити да ћу ја ово дана писати Тургеневу за остатак мои новаца, не ће ли ми што одговорити. – Без сумње је и Телемак био судија у мом послу“ (ПРЕПИСКА II 1988: 264).²⁶

Вук о овоме пише и Милошу Обреновићу из Земуна 24. 7. 1824. године, после штампања *Огледа Светога писма* на српском језику у Лајпцигу:

„А ове сам огледе светога писма на српском језику ја у Липисци зато издао, да се зна какав је био онај мој превод Новога Зајета, који су послјије Митрополит Леонтије и Атанасије Стојковић и Стефан Живковић у Бесарабији поправљали и кварили, као што ћете виђети кад примите књигу наштампану“ (ПРЕПИСКА II 1988: 480).

3.5. Тешко је одговорити на питање шта је Вуку теже пало: невраћени дуг или Живковићева умешаност у поправљање његовог превода *Новог зајета*. Од тада се, међутим, прекидају сви њихови контакти. Тек јуна 1831. године брат Стефана Живковића, Симеон Живковић, обавештава Вука о Стефановој смрти (ПРЕПИСКА IV 1988: 448–449).²⁷

²⁵ Изгледа да је Вук одговорио Живковићу на ово писмо, али одговор није сачуван (ПРЕПИСКА II 1988: 205).

²⁶ Чини се да је Живковић испунио обећање које је изрекао непосредно пре свог одласка у Букурешт пред Мушицким, а које Мушицки преноси Вуку у писму од 27. 5. 1817. године: да ће се предати литератури српској и да ће критиковати све остале (ПРЕПИСКА I 1988: 460). У вези с овим је и следећа напомена С. М. Сарајлије у писму Вуку 24. 11. 1825. у коме му јавља да је написао *Сербиаду*: „Живковић га је Телемак преглед’о, добру му сентенцију изреко, и мене Србским некаким Оссіаном назвао“ (ПРЕПИСКА II 1988: 724).

²⁷ Међутим, Вук је, изгледа, већ знао да је Живковић умро, ако је судити по ономе што

3.6. Иако нема писаног трага да су Вук и Живковић расправљали о језичким питањима, већ само о политичким и књижевним приликама онога доба, заједнички живот у Бечу, истовремено штампање првих својих остварења, кретање у сличним културним круговима, познанство и пријатељство са Копитарем, дају за право да се овакви разговори морају претпоставити. У Живковићевој намени да је у роману *Прикљученија Телемака* дебело јер „оставио“, не може се пренебрећи и могућ усмени Вуков утицај на њега (МЛАДЕНОВИЋ 2008: 325–326).

3.7. Већ у првим радовима о Стефану Живковићу, међутим, помиње се да је он био Вуков претеча.²⁸ Живковић у *Посвети* истиче значај израде српске граматике, а нарочито речника, по угледу на Аделунга, док Вук у Предговору *Пјеснарице* истиче такође потребу да се израде српска граматика и речник (МЛАДЕНОВИЋ 2008: 321).²⁹ Живковић у *Посвети* не употребљава назив *славеносрпски језик*, већ *српски језик*, *српски народњи*, што наводи на закључак да је њему 1814. године било јасно да се под термином *славеносрпски* не подразумева чисти народни језик. Младеновић подсећа да је Вук две године касније, тј. од 1816, почео да под називом *славеносрпски језик* подразумева књижевни језик који није српског народног типа (МЛАДЕНОВИЋ 2008: 324–325). Младеновић истиче и значај Живковићевих речи из *Посвете* о богаћењу српског књижевног језика речима преузетим из *славенског*, с тим што такве лексеме треба посрбити. У том смислу Живковић наставља идеје Орфелина и Рајића, за које ће се касније изјаснити и Вук (МЛАДЕНОВИЋ 2008: 349–350).

3.8. Иако је Живковић неке своје идеје изложио нешто пре Вука, не може се ипак, пренебрећи ни могућ Вуков усмени утицај, као ни посредан утицај преко рукописа Вукове *Пјеснарице*, чије је штампање Живковић надгледао (МЛАДЕНОВИЋ 2008: 325–326).³⁰ Међутим, Живковић је одустао од неких својих идеја. Тако се слову *дебело јер* вратио само

јавља Копитару марта 1831. године (ПРЕПИСКА IV 1988: 407).

²⁸ Милан Ристић тако истиче: „Стефан Живковић спада у ред оних наших писаца који су почели писати и штампати на народном језику и уводити упрошћенији правопис. Он би према томе био непосредни претходник Вуков“ (1955: 9).

²⁹ На ово место указује и М. Ристић, истичући у први план Аделунгово начело „Пиши као што говориш“, у чему види Живковића као непосредног Вуковог претечу (1955: 11).

³⁰ Треба, свакако, имати у виду да је Живковићева *Посвета* датирана са 1. 6. 1814. године, док су *Посвета* и *Предисловије* Вукове *Пјеснарице* датирани са 25. 1. 1814. године, али се *Пјеснарица* ипак појавила нешто касније из штампе од Живковићевог *Телемака* (МЛАДЕНОВИЋ 2008: 317).

годину дана касније у *Благодјетелној музи*.³¹ Ово, међутим, не умањује значај Живковићевих речи изложених у *Посвети*.

3.9. Преводећи роман *Les Aventures de Thélémaque, fils d'Ulysse* (1699) француског писца Фенелона на тадашњи српски језик Живковић је показао интересовање за античку књижевност и митологију,³² те је на овај начин Вук постао његов духовни дужник који се упознао са антиком на овај начин (ВИТЕЗОВИЋ 2015: 222–223), чиме онај земаљски и посве светован Живковићев дуг Вуку губи на важности. Тога, међутим, Вук у тренуцима осуде није био свестан.

4. Живковић и савременици

4.1. Као што је већ напоменуто, Живковић у Беч заједно са Савком и Вуком Карацићем стиже крајем октобра 1813. године. Беч, међутим, после 1807. године није баш погодно место за културно средиште Срба, а све више српска интелигенција се окупља у Будиму и Пешти. Истовремено се развија и новосадски културни центар, где се окупљају Павел Шафарик, Георгије Магарашевић, Милован Видаковић, Јован Пачић, Стефан Вујановски и Јован Хаџи-Светић.

Ипак, Живковић и Вук убрзо постају део малог бечког круга образованих људи и стичу нове пријатеље: Димитрија Давидовића, Димитрија Фрушића³³ и Јернеја Копитара³⁴ (РИСТИЋ 1955: 4).

³¹ Георгијевић поводом поновног увођења слова дебело јер у *Благодјетелној музи*, коју је Живковић објавио 1815. године, истиче: „Док је Вук... брзо евалуирао и напредовао у својим погледима на језик и правопис, Живковић је остајао у месту, немајући дубљег интереса за језичка и правописна питања“ (1955: 41).

³² Фенелонов роман, у коме се приповеда о авантурама Одисејевог сина Телемаха, који је у потрази за својим оцем падао у разне невоље, да би се на крају вратио на Итаку и тамо нашао свог оца, педагошки је и сатирични роман, намењен унуку краља Луја XIV, чији је Фенелон био васпитач. Сам Луј XIV препознао је себе у лику окрутног краља Пигмалиона, што је један од разлога због којих је сам Фенелон пао у краљеву немилост (КРСТИЋ 1999: 158). Фенелонов је роман, иначе, подељен на 24 књиге (као Хомерово Илијада) које је Живковић превео у целисти. Осим тога, Живковић је роман снабдео и потребним објашњењима, тј. додатком на крају у виду митолошког речника који Живковић назива *Азбучним описанијем* (543–602).

³³ У то време Д. Давидовић и Д. Фрушић почињу издавање својих новина.

³⁴ Копитар и Живковић бринули су заједнички о штампању Вукове *Пјеснарице* 1814. године у Бечу (СТОЈАНОВИЋ 1987: 50; ПРЕПИСКА I: 175, 178, 180, 184). Осим тога, Копитар се шалио са Живковићем на рачун његове свастике (СТОЈАНОВИЋ 1987: 31).

4.2. Живковић је до краја живота неговао искрено пријатељство са Мушицким.³⁵ Тако у једном писму Вуку Караџићу од 27. маја 1817. године Мушицки описује растанак са Живковићем и Савком пред њихов одлазак у Букурешт. Између осталог, о састанку на Кленку он пише:

„Ту нам е бью слабосрећный Живковић са својом добром другом... Жао ми е само было, што се ни 'смо обимати могли... Ту се растасмо. Я 'сам погледао на Шабац и на планине Србске и уздысао. Вы ме разумеете овде болье, нежели да Вам' сувым' речма описуем чувствованія сердца“ (ПРЕПИСКА I 1988: 459–460).

На ово писмо Вук је одговорио Мушицком 2. 6. 1817. године речима: „Читаюћи о нашем Телемаку и о Савки, мало ни есамъ почео плакати“ (ПРЕПИСКА I 1988: 462).

5. Закључак

5.1. Живковић је почетком XIX века припадао малом кругу образованих људи, чији је задатак у погледу ширења просветитељских идеја био тежак. Преведећи почетком XIX века са француског језика чувени Фенелонов роман на тадашњи српски језик на основама шумадијско-војвођанског дијалекта, Живковић је желео да буде од користи српском народу.

5.2. Следбеник Доситеја, претходник и савременик Вука Караџића, пријатељ Лукијана Мушицког, Јернеја Копитара, Симе Милутиновића Сарајлије, Димитрија Давидовића и Димитрија Фрушића, у сатиричном роману, у коме се, између осталог, даје лик окрутног владара Пигмалиона, препознао је личности сопственог доба.

5.3. Стефан Живковић Телемак данас заузима место једног од књижевника који су својим преводилачким радом допринели европеизацији српске културе на почетку XIX века, а нарочито њеном упознавању са грчком књижевношћу и митологијом.

5.4. Језиком свога превода, који је у највећој мери народни, Живковић се убраја у оне писце који су трли пут коначној победи народног језика у књижевности.

5.5. О величини Живковићевог културног подвига сведоче можда најбоље речи Р. Самарџића за кога је почетак XIX века био „глуво доба

³⁵ В. и т. 2.7. и 2.8. у овом раду.

српске културе кад су се списатељи-луталице тражили, дозивали и налазили ретко расејани по туђим царствима; иако најчешће различитих схватања... они су у суштини радили на једном послу и сваког часа се приближавали дејством његових захтева“ (ИСТОРИЈСКИ СПИСИ I 1969: 486).

Литертура

- ВИТЕЗОВИЋ 2015: Витезовић, Милован. *Вук наш насушни*. Нови Сад: Православна реч, 2015.
- ГЕОРГИЈЕВИЋ 1955: Георгијевић, Крешимир. „Стефан Живковић–Телемак“. *Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор*, књ. XII, св. 1 (1955), стр. 18–46.
- ДОММЕС 2006: Доммес, Марина. „Род Скалковских“. Литературно-художественно издание: *Дерибасовская—Ришельевская*. Одесский альманах, книга 26 (2006), стр. 7–34. <http://www.odessitclub.org/publications/almanac/alm_26/alm_26_257.pdf>. 19. 12. 2015.
- КОВИЈАНИЋ 1955: Ковијанић, Ристо. „Школовање Стефана Живковића–Телемака“. *Зборник Матице српске за књижевност и језик*, књ. 3 (1955), стр. 175–177.
- КОСТИЋ 2004: Костић, Радоје. „Стефан Живковић Нишлија, истакнути учесник Првог српског устанка“. *Пешчаник*. Часопис за историографију, архивистику и хуманистичке науке, бр. 2 (2004), стр. 65–79.
- КРСТИЋ 1999: Крстић, Ненад. *Француска књижевност у српским преводима (1775–1843)*. Нови Сад: Светови, 1999.
- ЉУШИЋ 2005: Љушић, Радош. *Вожд Карађорђе. Биографија*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, 2005.
- МЛАДЕНОВИЋ 2008: Младеновић, Александар. „Два савременика и претходника Вука Караџића: Стефан Живковић и Димитрије Исајловић. Посвета Стефана Живковића у књизи „Прикљученија Телемака“ (1814). Текст и филолошки коментар“. *Историја српског језика. Одабрани радови*. Београд: Чигоја штампа, 2008, стр. 317–360.
- РИСТИЋ 1955: Ристић, Милан. „Стефан Живковић–Телемак. Политичар и књижевник обновљене Србије (1780–1831)“. *Посебан отисак из „Историског гласника“*, бр. 1. (1955), стр. 1–14.
- СТОЈАНОВИЋ 1987: Стојановић, Љубомир. *Живот и рад Вука Стеф. Караџића*. Београд – Земун, 1924. Београд: Београдски издавачко-графички завод, 1987.
- ЦВЕТКОВИЋ ТЕОФИЛОВИЋ 2011: Цветковић Теофиловић, Ирена. *Језик „Телемака“ (1814) Стефана Живковића*. Необјављена докторска дисертација.

ЦВЕТКОВИЋ ТЕОФИЛОВИЋ 2013: Цветковић Теофиловић, Ирена. „Значај романа „Прикљученија Телемака“ (1814) Стефана Живковића за развитак српског књижевног језика“. *Годишњак за српски језик и књижевност* (посвећен проф. др Слободану Реметићу), бр. 13 (2013), стр. 607–632.

CEROVIĆ 1997: Cerović, Ljubivoje. *Srbi u Moldaviji*. <http://www.rastko.rs/antropologija/ljcerovic_srbi_mol.html>. 7. 10. 2015.

Извори

ОБЈАВЛЕНИЈЕ 28. XII 1813: *Објавленіе на книгу съ Французскога на Сербски езикъ преведену, Зовому: Приккючения [Приккючения] Телемака...* Беч: Библиотека Матице српске, сигн. РобСр III 2.1, 1813.

ЖИВКОВИЋ 2015: Живковић, Стефан. *Прикљученија Телемака. Част прва (1814)*. Упоредо фототипско издање из 1814. и савремена транскрипција. Приредиле Ирена Цветковић Теофиловић и Јелена Стошић. Нови Сад: Матица српска, 2015.

ИВИЋ 1932: Ивић, Алекса. „Епизоде из живота Стефана Живковића–Телемака и Симе Милутиновића–Сарајлије“. *Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор*, књ. XII/1 (1932), стр. 20–24.

ИСТОРИЈСКИ СПИСИ I: *Сабрана дела Вука Караџића*, књ. XV. Приредио Радован Самарџић. Београд: Просвета, 1969, стр. 231–232 и 486–493.

МАРИНКОВИЋ 1958: Маринковић, Боривоје. „Необјављена песма Стефана Живковића–Телемака“. *Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор*, књ. XXIV, св. 1–2 (1958), стр. 127–132.

МИЛУТИНОВИЋ 2008: Милутиновић, Сима Сарајлија. *Србијанка*. Библиотека српска културна баштина. Приредио Никола Страјнић. Бачка Паланка: Друштво за науку и стваралаштво „Логос“, 2008.

МУШИЦКИ 2005: Мушицки, Лукијан. *Песме*. Изабрала и приредила М. Д. Стефановић. Коло ХСVII, књ. 641. Београд: СКЗ, 2005.

НЕНАДОВИЋ 1969: Ненадовић, Прота Матија. *Мемоари*. Библиотека *Српска књижевност у сто књига*, књ. 15. Нови Сад: Матица српска – Београд: Српска књижевна задруга, 1969.

ПОСВЕТА 1814: *Приккюченіја Телемака сина Улисева*. Фенеломом, Архиепископом Камбрејским, списана. С' Францускога преведена Стефаном Живковичем. Част Перва. У Вијени, 1814, стр. V–X (под насловом *Народу сербском посветјена*).

ПС 1969: „Правителствујућій Совѣтъ Сербскій“. *Историјски списи II*. Сабрана дела Вука Караџића, књ. XVI. Београд: Просвета, 1969.

- ПРЕПИСКА I: *Преписка I 1811–1821*. Сабрана дела Вука Караџића, књ. XX. Приредио Голуб Добрашиновић са сарадницима. Београд: Просвета, 1988.
- ПРЕПИСКА II: *Преписка II 1822–1825*. Сабрана дела Вука Караџића, књ. XXI. Приредио Голуб Добрашиновић са сарадницима. Београд: Просвета, 1988.
- ПРЕПИСКА IV: *Преписка IV 1829–1832*. Сабрана дела Вука Караџића, књ. XXIII. Приредио Голуб Добрашиновић са сарадницима. Београд: Просвета, 1988.
- САВИЋ 1988: Савић, Велибор Берко. *Карађорђе: Документи I–III*. Горњи Милановац: Дечје новине, 1988.

Irena R. Cvetković Teofilović

A CONTRIBUTION TO THE LIFE AND WORK OF STEFAN ŽIVKOVIĆ TELEMAK

This paper presents the most recent information about the life and translating work of Stefan Živković who published the novel *Priključenija Telemaka* in Vienna in 1814. Special attention is paid to shedding light on the relationship between Stefan Živković and Vuk Karadžić considering that they were both friends and related. Živković also established social relations with other eminent figures of the first half of the XIX century, such as Jernej Kopitar, Sima Milutinović Sarajlija and Lukijan Mušicki.

Translating the novel *Les Aventures de Thélémaque, fils d'Ulysse* from French to Serbian of the time, written by the famous French writer Fenelon from 1699, he enriched and enlightened the Serbian culture with the insights on ancient classical literature and mythology. In the character of the cruel emperor Pygmalion, Živković certainly recognized the characters of the rulers of his own time who he criticized in the course of his career. He got his nickname, Telemak, after the protagonist of the novel, and this nickname fortified his fate of wandering and searching until his untimely and early death.

Key words: Stefan Živković Telemak, Vuk Karadžić, Jernej Kopitar, Sima Milutinović Sarajlija, Lukijan Mušicki, Stefan Živković Nišlija, Serbian language in literature, translated literature